

маскулінних цінностях, на збереженні патріархального status quo, на ставленні до політики і політичної поведінки як форми чоловічої активності, боротьби за владу, а сама влада розуміється через силові форми боротьби. Відомий вислів Фур'є «Звільнення жінки є мірилом звільнення суспільства» сьогодні можна перефразувати так: активність жінок у суспільстві є мірилом демократичності цього суспільства. Своєрідним підтвердженням цього слугують слова відомої представниці українського жіночого руху М. Богачевської: «...Український жіночий рух виник із таких самих причин, що й жіночі рухи взагалі, – не тому, що у жінок було примхливе бажання, а тому, що жінки хотіли стати членами свого суспільства. Жодне суспільство не є досконалим, і жінки, свідомо чи несвідомо, намагаються зробити своє суспільство дещо кращим».

Гендерна рівність, так само, як і права людини, є одним з головних принципів, на яких будується демократичне суспільство. Рівень розвитку демократії і статус жінки і чоловіка мають глибинний і дуже тісний зв'язок. Тому розбудова демократії має включати формування демократичної гендерної культури, яка передбачає комплексний підхід до вирішення гендерних проблем, починаючи від освітньої сфери і закінчуючи органами влади.

Наша конференція проходить в день великого християнського свята Благовіщення Пресвятої Богородиці. Ідея цього свята – це надія на спасіння людського роду, ідея пробудження землі і прихованого в ній життя. І ми, жінки, сподіваємось, що в нашому суспільстві значно більше уваги буде приділятися вирішенню гендерних проблем, подоланню гендерних стереотипів. Вітаю вас з величним і світлим святом Благовіщення та щиро бажаю, щоб щастя та добро ніколи не полишало всю нашу святу Україну, щоб кожна оселя, кожна людина у цей день відчули радість, тепло та затишок.

Нехай кожен з нас цього дня, як і в усі інші, зробить бодай одну добру справу, посміхнеться незнайомому, побажає добра друзям. І тоді весь наш світ стане хоч трохи світлішим, радіснішим та щасливішим.

Миру, злагоди, любові, щастя всім учасникам конференції!

Юда Лариса Анатоліївна,

доцент кафедри етнології та краєзнавчо-туристичної роботи ЧДПУ імені Т.Г.Шевченка, кандидат педагогічних наук

Соціальні ролі жінок і чоловіків в історії і розвитку

Постановка проблеми та її значення. Якими б не були людські суспільства, – примітивними чи розвинутими, осілими чи кочовими, класовими чи докласовими, войовничими чи миролюбними, багатими чи бідними, – усіх їх об'єднує незаперечний факт наявності в соціальній структурі двох найбільших

категорій людей – чоловіків і жінок, також те, що в культурі суспільства є сукупність ідей, ставлень, норм, моделей поведінки, традицій, які передаються від покоління до покоління, ціннісних уявлень про те, якими повинні бути чоловіки та жінки, які соціальні статуси мати, які соціальні ролі відігравати [1, 157].

Результати теоретичного аналізу. Як показав аналіз теоретичних праць та експериментальних досліджень відомих педагогів, психологів, етнологів, зокрема Л.Колберга, Е.Маккобі, К.Джеклін, А.Ерхарда, С.Бем, Н.Смелзер, І.Кленіна, М.Аругунян, М.Баскова, Н.Лавриненко, Т.Гурко та інших, гендерні стереотипи справляють великий вплив на процес соціалізації як дитини, так і дорослої людини, визначають соціальні ролі жінок і чоловіків.

Проблема формування соціальних ролей та гендерних стереотипів становить основи теорії гендеру, значний внесок у розвиток якої зробили Ш.Берн, Д. Бест, Д. Вільямс, М. Кімелл, Р. Коннел, Д. Майерс, М. Мід, С. Оксамитна, Т. Парсонс.

Тому **мета статті** полягає в дослідженні соціальних ролей жінок і чоловіків як проявів гендерних ролей в історії розвитку суспільства та аналізі залежності соціальних ролей від гендерних стереотипів.

На ґрунті різних статусів і ролей жінок і чоловіків у суспільстві виникли гендерні стереотипи, які мають тривалу історію.

Гендерні стереотипи – це форми поведінки, які суспільство очікує від людей залежно від їх статі, задаючи при цьому жорсткі стандарти [2, 32].

Поява гендерних стереотипів обумовлена соціальними ролями жінок і чоловіків, виконання яких очікували в усіх суспільствах відповідно до тих ціннісно-нормативних уявлень, що формувалися й відтворювалися в процесі соціально-історичного розвитку.

А соціальні ролі – це ті, які виконують чоловік та жінка в суспільстві і які не залежать прямо від біологічної статі; вони не виникають з народження, а розвиваються протягом життя залежно від багатьох умов і чинників і є проявом гендерних ролей [5].

Біологічно зумовленими є лише кілька ролей: вагітної жінки, матері, годувальниці груддю, дочки, дружини, бабусі тощо - для жінок та генетичного батька, чоловіка, сина тощо - для чоловіків. Усі інші соціальні ролі, які мають гендерне маркування, зумовлені соціально-культурними, а не біологічними чинниками. Тобто керувати підприємствами, навіть державами, навчати і доглядати дітей, прати, прибирати, видобувати вугілля, здійснювати наукові відкриття, куховарити тощо - може будь-хто, незалежно від статі.

Проте історично від чоловіків і жінок очікували виконання більшою чи меншою мірою різних соціальних ролей в усіх суспільствах відповідно до тих ціннісно-нормативних уявлень, які формувалися й відтворювалися в процесі соціально-історичного розвитку.

Виконувані жінками й чоловіками соціальні ролі, безумовно, змінювалися, і в цьому легко переконатися, порівнявши їхні заняття в мисливсько-збиральницькому, аграрному та індустріальному суспільствах.

Розглянемо ранні періоди історії, де гендерна соціалізація жінок і чоловіків залежала від поділу праці в первісному суспільстві. Зміна соціальних умов вплинула на їх гендерні ролі.

Давні люди, щоб вижити у складних умовах, від початку існування людського суспільства чітко розподіляли в племені ролі між дорослими і дітьми, жінками й чоловіками. У різні періоди первісної історії провідну роль відігравали то жінки, то чоловіки, проте визначальним було не те, хто з них був головним, а взаємодія між жінками і чоловіками, чіткий розподіл прав і обов'язків заради виживання племені – основи людського суспільства тих часів.

Обставини спонукали жінок і чоловіків діяти згуртовано. Щодо того, хто був головним авторитетом, то це залежало від внеску у спільну справу – хто більше давав племені, роду, той ніс на собі тягар відповідальності, той і визнавався лідером.

У період матріархату провідна роль належала жінці. У той час суспільству був притаманний привласнюючий спосіб ведення господарювання.

Чоловіки займалися промислами (рибальством, полюванням), тоді як на жінок покладалися інші вагомні обов'язки: відтворення роду, догляд за дітьми, ведення домашнього господарства, добування їжі. Більшість обов'язків, пов'язаних із збереженням роду, виконували саме жінки. Логічно, що вони й відігравали провідну роль.

До того ж діти залишались не з батьком, а з матір'ю, яка ставала для них втіленням і турботи, і влади.

Удосконалення засобів виробництва, розвиток землеробства, перехід до осілого способу життя, розвиток ремесла й торгівлі, поява майнової нерівності в середині роду мали наслідком зростання ролі чоловіка в сім'ї.

Період матріархату змінює епоха патріархату. Родовід простежується за чоловічою лінією. Так, на сьогодні відлуння цих змін виявляється у звичаї брати жінкою прізвище чоловіка під час укладання шлюбу та в шанобливому зверненні до людини на ім'я та по батькові.

З часом влада батька в сім'ї перетворювалася на державну владу монарха. Монарх – це „батько” для народу, а державний порядок досягався завдяки підкоренню „волі батька”. На довгі століття за чоловіком закріпилася провідна соціальна роль як в економічній, так і в політичній діяльності.

Досі існують ціннісно-нормативні очікування від жінок щодо виконання ними соціальних ролей матері-виховательки, домогосподарки, доглядальниці, за новітньої доби припустимою стала й робота поза домом, бажано з внутрішньо-сімейними ролями, а від чоловіків – виконання соціальних ролей батька-годувальника, захисника, здобувача засобів для існування, працівника поза домом, лідера й керівника.

Навіть працююча освічена, але заміжня жінка є передусім дружиною і матір'ю, що повинна допомагати чоловікові, нерідко зневажаючи власні прагнення до самореалізації та професійного успіху. Ще й прислів'я існує відносно цього: "Для жінок сім'я - це друга робота, а для чоловіків робота - це друга сім'я".

За такими стереотипами, міцно вкоріненими уявленнями, чоловіків прийнято оцінювати за трудовими, професійними успіхами, а жінок – насамперед за наявністю сім'ї та дітей. Певні види хобі та занять у вільний час також набули чіткого гендерного забарвлення, як-от: мисливство, рибальство, гра в шахи чи доміно – для чоловіків або вишивання, плетіння, квітникарство – для жінок.

Соціальні ролі мають психологічні й поведінкові характеристики, притаманні жінкам і чоловікам. Прийнятнішою для чоловіків вважається соціально-професійна роль льотчика, оскільки чоловіки витривалі, неемоційні, здатні зосередитися, краще обізнані з тонкощами техніки. А роль соціальної працівниці – для жінок, яким притаманні такі риси, як чуйність, співчуття, уміння налагоджувати стосунки з оточенням.

Нерідко доводиться чути, що жінки занадто емоційні й не здатні мислити раціонально, щоб бути лідерами, керівниками, а чоловіки позбавлені чуттєвості й терпіння, щоб доглядати маленьких дітей. При цьому не враховуються наявні в конкретної особи психологічні і поведінкові риси, а на перше місце виходять стереотипні уявлення про жінку і чоловіка.

Соціальні ролі мають тривалу історію й еволюцію, поступово їх характеристики набувають стереотипів, стають нормами для чоловіків і жінок і моделями для гендерно-рольової соціалізації дітей.

Уся історія людства також є переважно історією чоловіків. Участь жінок у суспільних, релігійних рухах, вплив на культуру, роль у політиці, виробничих відносинах, навіть у родинних стосунках майже не висвітлюється.

Педагогічні канони, "хлоп'ячі" та "дівчачі" ігри, казки і книги - усе привчає дитину сприймати жіночу долю як вторинну, допоміжну щодо чоловічої.

Молодій жінці, яка хоче досягти успіху, на шляху до освіти, кар'єри треба подолати значно більше бар'єрів, ніж її ровесникові - чоловіку. Постійний конфлікт між службовими і родинними, материнськими обов'язками травмує і виснажує жінку, породжує комплекс провини.

Патріархальна свідомість стверджує, що жінка не може творити, тому така неймовірно складна доля жінки-митця.

Навіть мова відбиває підлегле становище жінки у патріархальній спільноті, адже мовна картина світу створена чоловіками. Мовознавці стверджують, що жіноча несвобода і нерівність запрограмовані ще до її народження у самих мовних кліше. Використання переважно слів чоловічого роду, займенника "він" для позначення як чоловіків, так і жінок, назви професій, наукових ступенів, посад ("пасажир", "перехожий", "виборець", "хірург", "директор", "професор", "міністр" тощо) свідчать про мовний сексизм.

Чи не найпотужнішими трансляторами чоловічої моделі світобудови є засоби масової інформації, які символічно відтворюють сформовані в суспільстві ієрархії гендерної нерівності, продукуючи образи, що нав'язують жінці вторинні, принизливі ролі.

Значною мірою вплив на формування гендерної свідомості жінок і чоловіків здійснює культура суспільства. Її надбання протягом століть, традиції сформували у суспільстві певні стереотипи, серед яких і гендерні.

У культурі кожного суспільства існують узагальнені уявлення про чоловіків і жінок та про те, чим вони повинні займатися. Це і є гендерні стереотипи. Сила цих стереотипних уявлень значно більша, ніж расових!

Гендерні стереотипи діляться на три групи: стереотипи маскуліності-фемінності (тобто відносно ознак мужності та жіночності); стереотипи щодо змісту праці: для жінок - виконавча, обслуговуюча діяльність, для чоловіків - інструментальна, творча, керівна; стереотипи, пов'язані із закріпленням професійних і сімейних ролей відповідно до статі.

Праця і зайнятість належать до ключових сфер людської життєдіяльності. Однак розподіл жінок та чоловіків у економіці нерівномірний. Є ціла низка сфер діяльності та відповідних професій, які традиційно вважаються "жіночими" та "чоловічими".

Є кілька гендерних стереотипів у цій сфері щодо жінок: жінкам платять менше, бо у них кращі умови праці; або жінки менш цінні працівники, ніж чоловіки; жінку повинен забезпечувати чоловік; жінка не може бути хорошим керівником; обов'язки жінки по відношенню до дому і сім'ї заважають їй робити кар'єру; хороший працівник - погана дружина і мати тощо.

На практиці всі ці стереотипні уявлення нічим не підтверджуються.

Так, у нас, на жаль, жінки майже не беруть участь у виробленні державної політики. Однак досвід багатьох країн Європи свідчить, що при підвищенні частки жінок у національних парламентах посилюється соціальна орієнтація політики держави, знижується рівень корупції, що сприяє розвитку суспільства. Той же досвід підтверджує, що зміни в соціальній політиці як на місцевому рівні, так і на державному, можуть відбутися тільки за умови присутності у владі не менше ніж 30% жінок.

Для пересічної людини гендерні відмінності є наслідком того, що закладено природою, тобто біологічний чинник є головним. Однак насправді гендерні стереотипи є суттєвим перебільшенням відмінностей між чоловіками і жінками, у чому не раз переконувалися дослідники.

Відмінності між чоловіками і жінками виявилися не настільки значущими, часто вони не перевищують 5%, та й взагалі останнім часом стають усе менш виразними [1, 159].

Соціальні статуси є складовими соціальної структури будь-якого суспільства. Соціальні ролі визначаються як сукупність очікувань щодо поведінки індивіда, який займає певну позицію в процесі взаємодії.

С. Оксамитна стверджує, що на суспільному рівні декларовані права та можливості особистості, незалежно від статі, реально не дотримуються, упереджене ставлення й гендерна дискримінація продовжують відтворюватися, жінки і чоловіки як соціальні спільноти загалом мають неоднаковий доступ до соціальних статусів, ресурсів, привілеїв, престижу, влади [1, 172].

Як відомо, Україна прагне стати повноправною частиною європейської спільноти, наблизившись до останньої за основними соціально-економічними

чинниками та стандартами життя. Але демократичний розвиток європейських країн другої половини ХХ століття невіддільний від суттєвих перетворень у гендерній свідомості та гендерних відносинах їхніх громадян. Проте нині за ціннісно-нормативними уявленнями населення України, у числі інших східноєвропейських країн, більшою мірою наближене до Азії і Африки, аніж до Західної Європи [1, 174].

Висновки. Прогрес соціального розвитку, навіть безпека держави пов'язані з тим, наскільки будуть забезпечені рівні можливості і чоловіків, і жінок, адже політика держави, основні принципи і механізми втілення якої формують переважно представники однієї статі, просто не може відповідати потребам усіх громадян.

Невіддільним складником демократичного світогляду вважається гендерна культура, дотримання принципу рівної та рівноцінної громадянської гідності кожної людини, незалежно від статі, забезпечення й дотримання умов вільного вибору діяльності, соціальних статусів і ролей, взаємоповаги, взаємопідтримки, розвитку особистості та самореалізації як чоловіків, так і жінок [1, 174].

Література

1. Оксамитна С.М. Гендерні ролі та стереотипи // Основи теорії гендеру (навчальний посібник). – К.: "К.І.С.", 2044. – 536 с.
2. „Ми різні – ми рівні”. Основи культури гендерної рівності: Навчальний посібник для учнів 9 – 12 класів загальноосвітніх навчальних закладів / За ред. О. Семиколенової. – К.: „К.І.С.”, 2011. – 176 с.
3. Гендерний паритет в умовах розбудови сучасного українського суспільства. – К.: Український ін-т соціальних досліджень, 2002.
4. Кімел М. Гендероване суспільство. – К.: Сфера, 2003.
5. Соціальний статус і соціальна роль // <http://ua.textreferat.com/referat-10045-3.html>

Кальницька Катерина Олексіївна,

кандидат психологічних наук, доцент Чернігівського державного інституту економіки і управління

Гендерні ролі та стереотипи: трансформація у сучасному суспільстві

Всебічний розвиток жінок і чоловіків як особистостей – одна зі стратегій розвитку суспільства в ХХІ столітті. Не можливо досягнути розвиненого суспільства без розв'язання проблеми рівноправності обох статей. Світова практика засвідчила, що там, де вчасно поставлено й розв'язується гендерне питання, де держава виявила свою волю до гендерних перетворень, там швидше й успішніше відбуваються позитивні суспільні перетворення. На сьогодні в Україні піддаються дискримінації обидві статі, тому розбудова громадських і державних структур з урахуванням інтересів обох статей корисна і жінкам, і чоловікам [1- 3].

Ідея про те, що жінки у певному сенсі поступаються чоловікам, виникла багато століть тому в історії західних цивілізацій і незахідних культур, в яких